

Байкенжина К.А., доцент, заң ғылымдарының кандидаты

Какенова Н.Е., магистрант

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қазақстан

АДАМ ӨЛТІРУ ҚЫЛМЫСЫНЫҢ ҚҰРАМЫ: ЖАЛПЫ БЕЛГІЛЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ҚЫЛМЫСТЫ САРАЛАУДАҒЫ МАҢЫЗЫ

Қылмыс құрамы туралы жалпы зерттеу адамның іс-әрекетінде қылмыстың нақты құрамының бар немесе жоқ екендігін анықтау үшін негізгі болып табылады, яғни жасалған әрекетті дұрыс саралаудың теориялық базасы болып табылады. Өмірге қарсы қылмыс объектісі-басқа адамның өмірі. Адам өмірінің ұғымын биологиялық процеске ғана емес, себебі адам, ең алдымен, қоғам мүшесі. А.А.Смагулов «жеке тұлғаның өзі туралы мүдделерін ажыратуға және одан кейін жеке тұлғаны қоғамдық қатынастар шеңберінен шығаруға болмайды» деп дұрыс санаған [1,33-34бб]. Адам әуестенушіліксіз, жұмыссыз, демалыссыз өмір сүре алмайды. Бірақ мүдделер біз қалаған шамада жүзеге асырыла бермейді. Сол кезде адам өзіне қарап, басқалардың өзіне қарағанда жақсы өмір сүріп жатқандығын көреді. Мұндай жағдайда көптеген адамдарда ой пайда болады және ол қоғамда өзінің жағдайын жақсарту бойынша іс-әрекеттер жасай бастайды, бірақ кейде ол заңға қайшы келетін іс-әрекеттер болып табылады. Сондай ойлардың нәтижесі қызғаныштан, көре алмаушылықтан, кек алу мақсатында кісі өлтіру болып табылады. Жоғарыда көрсетілгендей, адам өмірі мемлекеттің қорғауында тұр. Ал қайтыс болғанда жағдайда адам өмірін қылмыстық-құқықтық тұрғыда қорғау тоқтатылады.

Адам өмірі қоғамдық қатынастардан ажыратылмайды, сондықтан адам өмірі және ол субъект ретінде әрекет ететін қоғамдық қатынастар адам өлтіру

кезінде қылмыстық қол сұғушылықтың объектісі болып табылады. Адам өлімімен оның өмірін қылмыстық-құқықтық қорғау тоқтатылады. Бұл жағдайда адам өлтіру мүмкін емес, бірақ осы адамға байланысты емес себептер бойынша адамның іс-әрекеті қоғамдық қауіп төндіреді, себебі ол жарамсыз объектіге қастандық жасағаны үшін жауапты болуы керек.

Қазақстан заңдары бойынша қылмыстық-құқықтық қорғалуға оның жасына, дене және моральдық қасиеттеріне қарамастан адамның өмірі жатады. Адам өлтірудің мәні туралы айтсақ, жалпы қылмыс, оның нысаны болмайды. Қылмыс мәні-бұл қылмыс жасауға байланысты немесе себеп бойынша объективті түрде бар әлемнің материалдық заты. Қылмыстың заты қылмыс құрамының міндетті белгісі бола отырып, қылмыстық жауапкершілік негізіне кіреді. Оны анықтау адамды қылмыстық жауаптылыққа тарту үшін міндетті. Қылмыстық іс жүргізу заңнамасына сәйкес зиян келтірілген адамдар жәбірленушілер деп аталады. Алайда, бұл ұғымды қылмыс нысанымен араластыруға болмайды. Сонымен қатар кейбір ғалымдар бұл ұғымдарды араластырып, жеке тұлғаға қол сұғушылық кезінде қылмыс заты ретінде әрекет ете алады деп санайды.

Бұл жағдайда қоғамдық қатынастардың екі дербес элементі араласады: адам қоғамдық қатынастардың субъектісі және қоғамдық қатынастардың мәні ретінде. Сондықтан бұл ұғымдарды теңдестіруге болмайды. Адам өлтіру - биологиялық тірі адамның денесі екенін айту дұрыс болар еді. Өйткені, қылмыстың мәні қайтыс болған адамның денесі де болуы мүмкін. Осылайша, ҚР ҚК 294-бап өлгендердің денелерін қорлағаны үшін жауапкершілікті көздейді.

Адам өлтіру объектісін анықтау қоғамдық қауіпті анықтау үшін де, сол қылмысты саралау үшін де бірдей дәрежеде маңызды. Адам өлтіруді саралау кезінде адамның өмірі қылмыстық қол сұғушылық объектісі ретінде адам өлтіргені үшін жауапкершілік туралы заңмен ғана емес, сондай-ақ басқа да қоғамдық қатынастар қатарында адамды қорғауға бағытталған бірқатар басқа да қылмыстық-құқықтық нормалармен қорғалатынын ескеру қажет. Демек,

мұндай жағдайларда дұрыс саралау үшін объект бойынша қол сұғушылықты ажырату маңызды. Қол сұғушылық объектісі адам өмірі болғанын анықтап, кісі өлтіру мен қылмыс құрамының объективті жағы бойынша өзіне-өзі қол жұмсауға дейін жеткізу арасында шектеу жүргізу қажет.

Адам өлтірудің объективті жағы басқа адамды өмірінен айыру. Аяқталған қылмыстың болуы үшін өмірден айыруға, оның салдары - адамның қайтыс болуына және олардың арасындағы себепті байланысты анықтау қажет. Адам өлтіру кезіндегі әрекет, ең алдымен, әрекет нысаны болады. Осылайша кісі өлтірудің басым бөлігі жасалады. Адам кінәлі адамның атыс және суық қаруды, басқа да заттарды қолдану арқылы, улану, жарылыс жасау және басқа да тәсілдермен өмірінен айырылады. Адам өлтіру жәбірленушіге психикалық әсер ету түрінде де мүмкін. Әдебиетте мысал ретінде жүрек-қантaмыр жүйесі ауруларынан зардап шегетін адамға психикалық жарақат салу жолымен өмірінен айырады. Соңғы уақытта адам психикасына әсер етудің нысандары мен әдістерін кеңейту нәтижесінде адамға психикалық әсер ету жолымен өлім келтіру одан да кең мүмкіндіктерге ие болады.

Кісі өлтіру әрекетсіздік түрінде де жасалуы мүмкін. Әдетте, бұл кінәлі адам өмірден айыру мақсатында өлімнің басталуын болдырмаса да, оны жасауға міндетті болса да, бірқатар жағдайларда оның пайда болу қаупін тудырса да болуы мүмкін. Кінәлінің өлімнің алдын алу жөніндегі іс-әрекеттер жасау міндеті заң талаптарынан (ата-аналар өзінің жаңа туған нәрестелерін немесе жас балаларын асырамайды немесе өлтіру мақсатында олардың өмірін құтқару немесе сақтау жөнінде өзге де шаралар қабылдамайды) туындауы мүмкін. Мұндай міндет қызметтік немесе кәсіби жағдайдан шығуы мүмкін (балалар бөбекжайының қызметкерлері, медицина қызметкерлері, өрт сөндірушілер өрт ошағындағы баланы, науқасты құтқару жөнінде шаралар қабылдамайды). Өзінің мінез-құлқымен басқа өмірге қауіпті жағдайға қойған адам оны құтқару жөнінде шаралар қолдануға міндетті, мысалы, туристерді өмірге қауіпті орынға әкелген туристік жорықтың басшысы оларды сол жерден шығаруға міндетті.

Г.И.Баймурзин өмірге қарсы қылмыстарды зерттеуде адам өлтірудің объективті жағын талдау кезінде әрекет немесе әрекетсіздік қылмыстың тек сыртқы белгісі болып табылатынын ескеру қажет екенін ерекше атап өтті [2, 102-103бб]. Бұл оның қоғамдық қауіптілігі, сайып келгенде, келтірілген зиян - жәбірленушінің қайтыс болуымен түсіндіріледі. Қылмыстық іс-әрекеттердің салдары ретінде оның басталуы кісі өлтірудің объективті жағының міндетті белгісі болып табылады. Адам өлтіру-материалдық құраммен жасалған қылмыс. Кінәлінің әрекеті немесе әрекетсіздігі нәтижесінде мұндай салдарларға жол бермеу қылмысты аяқталған деп тануды жоққа шығарады; кісі өлтіруге дайындалу немесе оған оқталу болған кезде ҚР ҚК 25-бабын қолданып саралауға әкеп соғады [3].

Ақырында, кісі өлтіру кезінде объективті тараптың тағы бір белгісі кінәлінің әрекеті (әрекетсіздігі) мен жәбірленушінің қайтыс болуы арасындағы себепті байланыс болып табылады. Іс-әрекет пен туындаған салдарлардың арасындағы себепті байланыстың болуы немесе болмауы туралы мәселені шешу кезінде, ол объективті (әрекетсіздік) салдарларға әкеп соқтыратын және туындататын байланыста болып табылатынын негізге алу қажет. Жәбірленушінің әрекеті мен қайтыс болуы арасындағы себепті байланыстың болмауы не өмірден айыру үшін толық қылмыстық жауаптылықты жоққа шығарады не әрекетті өзге де саралауға әкеп соғады.

Өлімнің объективті жағының басқа белгілеріне қарағанда, себепті байланыс әрдайым айқын емес. Адам өлтіру туралы істер бойынша себепті байланысты анықтау іс жүзінде кейде қылмыс жасалған нақты жағдай ескерілмейтіндігімен түсіндірілетін қиындықтарды кездестіреді. Сонымен қатар, себеппен (әрекет немесе әрекетсіздік) зардап (жәбірленушінің қайтыс болуы) арасында байланыстың болуы немесе болмауы туралы мәселені қылмыс жасалған нақты жағдайдан тыс қарауға болмайды. Осыған байланысты адам өлтіру туралы әрбір іс бойынша жәбірленушінің қайтыс болуы олардың нақты жағдайында белгілі бір әрекеттердің (әрекетсіздіктің) салдары болып табылатынын анықтау қажет[4, 97-98бб].

Іс-әрекет пен салдар арасындағы кез келген байланыс қаралып отырған іс-әрекет нәтижесінде жәбірленушінің өлімінің басталғанын куәландырады. Себепсіз құбылыстар жоқ екенін мойындай отырып, біз құбылыстардың ішкі заңдылығының көрінісі ретінде қажеттілікті анықтаймыз және оны кездейсоқ жағдайдан ажыратамыз, ол да объективті жақ болып табылады, бірақ сыртқы әлем құбылыстары арасындағы өзге де байланысты білдіреді. Осыдан, адам өлтірудің объективті жағын талдай отырып, белгілі бір іс-әрекеттердің (әрекетсіздіктің) нәтижесінде жәбірленуші өлімінің объективті жағын анықтау ғана емес, сондай-ақ осы іс-әрекеттердің қажетті себепті байланысын және туындаған зардаптарды кездейсоқ байланыстан ажырату қажет. Кездейсоқ байланыс кезінде адамның іс-әрекеттерінен туындаған салдарлар ол үшін күтпеген болып қана қоймай, олар осы іс-әрекеттермен объективті байланысты болады.

Объективті жақтың сипаттамасына кісі өлтіру жасаудың нақты жағдайы да жатады. Ол себепті байланыстың болуы немесе болмауы туралы мәселені шешу үшін ғана емес, белгілі бір жағдайларда - осы адамды қылмыстық жауапкершілікке тарту үшін және осы қылмысты саралау үшін де маңызы бар. Ескіру мерзімі өткен жағдайда адам өлтіру жасалған сәтті белгілеу адамды қылмыстық жауаптылықтан босату үшін маңызы бар. Осы қылмысты жасау уақыты қылмыстық заңның қолданылуына да әсер етуі мүмкін.

ҚР ҚК 99-бабына сәйкес адам өлтірудің субъективті жағы тек қасақана кінәмен сипатталады. Адам өлтіру кезіндегі ниет тікелей де, жанама да болуы мүмкін. Тікелей ниетте кінәлі адам басқа адамның өміріне қол сұғатынын, іс-әрекеттің шынайы мүмкіндігін немесе өлімнің шарасыздығын қамтитынын және оның басталуын қалайтынын болжайды. Мысалы, Ф.В. өлтіруді мынадай жағдайларда тікелей ниетпен жасады: Ф. және В. таксиге бірге отырды. Жол бойында олардың арасында жанжал пайда болды. Ф. қалтасынан жиналмалы пышақ алып, В. өлтіруге қауіп төндіріп, танысы такси жүргізушісін автокөлікті тоқтатуды сұрады. Аялдамадан кейін таксиден шыққан Ф. В-ны пышақпен ұрып, алған жүрек жарақатының нәтижесінде В. сол жерде қайтыс болды.

Кісі өлтіруге жанама ниетте кінәлі адам өзінің әрекетімен адам өміріне қауіп төндіретінін түсінеді, бұл әрекеттен оның қайтыс болуы мүмкін екенін және оның басталуын қаламаса да, бірақ оның басталуына саналы түрде жол береді не немқұрайлы қарайды деп болжайды. Соңғы уақытта жарылыс жасау жолымен кісі өлтіру жағдайлары кең таралған. Сонымен бірге белгіленген жәбірленушімен бірге басқа бөтен адамдар да қаза табады. Бұл жағдайларда адам өлтірудің белгіленген құрбандығына қатысты кінәлі тікелей ниетпен, ал бөтен адамдардың өмірінен айыруға қатысты жанама ниетпен әрекет етеді.

Тура және жанама ниет арасындағы айырмашылықты анықтау үлкен практикалық мәнге ие. Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының Пленумын бірнеше рет атап көрсеткеніндей, кісі өлтіруге оқталу тек тікелей ниетпен ғана мүмкін болады, яғни адамның әрекеті өлімнің басталуын алдын ала білген, оның басталуын қалағанымен, бірақ бұл оның еркіне байланысты емес себептер бойынша да болады.

Кінәлінің ниетінің түрі туралы мәселені шеше отырып, біз жасалған қылмыстың барлық мән-жайларының жиынтығын негізге алып, атап айтқанда: қылмыс жасау тәсілі мен қылмыс қаруы, дене жарақаттарының сипаты (мысалы, адамның өмірлік маңызы бар органдарының жаралануы), кінәлінің өзінің қылмыстық әрекеттерін тоқтатуға итермелеген себептерді, сондай-ақ қылмыс жасау алдындағы және одан кейінгі кінәлінің мінез-құлқын, оның жәбірленушімен өзара қарым-қатынасын ескеруге тиіспіз. Кінәліге жәбірленушінің өліміне әкеп соқтыруы мүмкін өмірлік маңызды органдарға пышақ жарақатын салу, әдетте, өмірден айыруға тікелей ниеттің бар екенін куәландырады. Атыс қаруын қолдану адамның ниетінің маңыздылығына және басқа да мән-жайлармен қатар кінәліде адам өлтіру ниетінің маңызды дәлелі болып табылатындығын куәландырады. Жақын қашықтыққа ату, әдетте, адам өлтіру мақсатында болады.

Тікелей ниетте адам өлімді тілейді, бірақ кінәлінің тек өлімнің басталуын міндетті түрде қаламайтынын ескеру қажет. Алайда, егер қылмыстық балама нәтижелердің ешқайсысы қылмыскерге байланысты емес мән-жайлар бойынша

туындамаса, ол кісі өлтіруге оқталғаны үшін қылмыстық жауапкершілікке тартылуға тиіс.

Басқа мән-жайлармен қатар кісі өлтірумен алдын ала қорқыту кісі өлтіру ниетінің болуының маңызды дәлелі болып табылады. Алайда, іс бойынша кісі өліміне қауіп төндіретін адамның ниетінің маңыздылығын анықтау қажет. Өйткені, адам өлтіру ниеті туралы сөз кінәлінің шын ниетін көрсетпейді, олар кейде осындай қауіп-қатерді іске асыру мүмкіндігіне ұқсас кейбір әрекеттермен бірге жүрсе де.

Сондай-ақ, тәжірибе көрсеткендей, кісі өлтірумен қорқыту жиі атыс қаруын немесе суық қаруды немесе өзге де қаруды, сондай-ақ қару ретінде пайдаланылатын заттарды қолдану немесе қолдануға әрекет жасау арқылы жасалатын бұзақылық әрекеттермен байланысты. Кісі өлтіруге оқталуды осындай әрекеттерден ажырату қажет. Мысалы, сот Г.-ның адам өлтіруге оқталғанын дәлелдеді, ол мас күйінде үй дәлізінде көршілермен ұрыс-керісіп, көршілері П-ларға және олардың кішкентай ұлының басы мен денесіне бірнеше рет аяқпен соққы беріп тепкен, асхана пышағын алып, оларды қорқытқан. М. одан бұзақылық әрекеттерін тоқтатуды талап еткенде, Г. оны ұстап, қорқытып, пышақты ішке қойып салмақшы болған, бірақ пышақты жәбірленуші ұстап алған. Содан кейін Г. пышақпен Л. артынан жүгіріп, пәтерінде К-нің кеудесіне пышақ қойып, оның көзін ойып аламын деп қорқытып, пышақты оның көз деңгейіне дейін апарған. Сот Г. қару ретінде пайдаланылатын заттарды қолданып бұзақылық жасағаны үшін негізді түрде айыптады.

Адам өлтіруге жанама ниетте кінәлі, заңда көрсетілгендей, өзінің іс-әрекеттері нәтижесінде қайтыс болудың нақты мүмкіндігін болжайды. Кінәлі салдары болмай қоймайтынын болжаған жағдайда, сөз тек қана тікелей ниет туралы болуы мүмкін. Ойдың осы түрлері арасындағы ең маңызды айырмашылық заңда көрсетілгендей, ерік-жігері бойынша өтеді. Егер тікелей ниетте кінәлі адам өлімнің басталуын қаласа, онда жанама жағдайда - кінәлі саналы түрде оның басталуына жол береді немесе немқұрайлы қарайды. «Қаламаса» терминін «қаламағандықтан» деген мағынада түсіну керек.

«Саналы түрде жол береді» - кінәлінің өлімді өз әрекетінің нәтижесі ретінде қабылдауға дайын екенін білдіреді.

Біз қылмыстық құқық бойынша қылмыс субъектісі адам өлтіру кезінде 14 жасқа толған, тек есі дұрыс адам болуы мүмкін екендігін атап өттік. Алайда жасы мен есінің дұрыстығы қылмыс құрамы белгілерінің қатарына жатпайды, тек қылмыстық жауаптылықтың басталу шарттары болып табылады. Жасы мен есі дұрыс болуы қылмыстық жауаптылықтың субъективті жағдайлары ғана болып табылады: қылмыстық заң қылмыскерді белгілі бір жасқа жеткені үшін емес, ақыл-есі дұрыс емес, қылмыс жасағаны үшін, ол белгілі бір жасқа жеткен жағдайда және есі дұрыс деп жазалайды. Жас пен есі дұрыс түсінудің мұндай практикасы жас немесе есі дұрыс емес адам жасаған кез келген іс-әрекет, оның ішінде басқа адамның өмірінен айыру олардың қоғамдық қауіптілігін жоққа шығармайды, ал бұл адамдардың тек қылмыстық жауапкершілігін жояды.

Адам өлтіру субъектісіне қатысты заң жоғарыда көрсетілгендерден басқа ешқандай жағдай жасамайды. Заңда қылмысты саралауға әсер ететін адам өлтіру субъектісінің жекелеген белгілері ғана аталды. Осылайша, бірнеше рет кісі өлтіру ҚР ҚК-нің 99-бабының 2-бөлігінің «н» тармағымен саралануға әкеп соғады.

Жаңа Қылмыстық кодекс басқа адамға қасақана өлім келтіру ретінде кісі өлтіруді анықтайды. Қылмыстық құқық теориясындағы пікірталасқа себеп болған кісі өлтіру деп нені түсіну керек деген мәселеге нүкте қояды. В.И. Ткаченко басқа адамға өлім келтіретін құқыққа қарсы әрекет ретінде өлтіруді анықтады, С.В.Бородин осы анықтамаға және әрекеттің кінәлілігін қосты [5, 876].

Заңдық әдебиет кісі өлтіру объектісі туралы түрлі пікірлерді қамтиды. Ғалымдардың бір тобы адамның өмірін биологиялық құбылысқа, екіншісі - қоғамдық қатынастар объектілерін, үшіншісі - қоғамдық қатынастарды, олардың қатысушыларын және қоғамдық қатынастар мен адам өмірін жатқызады.

Өмір, ең алдымен, биологиялық құбылыс деп айту керек. Бірақ ол кісі өлтіру объектісі болып табылмайды, өйткені бұл қылмыстық заңмен қорғалатын қоғамдық қатынастар ретінде кез келген қылмыс объектісі туралы ғылымда жалпыға танылған ұсынысқа сәйкес келмейді. Адамның өмірі жеке тұлға болғанға дейін қорғалады. Адам адам өлтіру объектісі болып саналмайды. Адамды қорғауды, оның құқықтары мен мүдделерін көздейтін құқықтық нормалардың көп саны болған жағдайда адамды тек кейбір қылмыстардың объектісі ретінде мойындаудың мәні жоқ. Қазіргі уақытта заң әдебиетінде қылмыс объектісі туралы қоғамдық қарым-қатынас ретінде пікір орныққан. Бірақ нақты қылмыстық қол сұғушылықтың объектісі ретінде қоғамдық қатынастарға нұсқау жеткіліксіз болып табылады: «Күзетілетін қоғамдық қатынастардың мазмұнын, құрылымын ашпай қылмыстардың ерекшелігін айқындау, қол сұғушылықты ажыратуға мүмкіндік беретін белгілерді көрсету мүмкін емес» [6,1196].

Қоғамдық қатынастар құрылымының элементтері қатынастардың субъектілері, қоғамдық қатынастардың мазмұны мен мәні болып табылады. Қоғамдық қатынастардың субъектілері жеке адамдар да, әртүрлі әлеуметтік қауымдастықтар да бола алады.

Қоғамдық қатынастардың мазмұны ғылымда даулы мәселе болып қалады. Әр түрлі авторлар бұл туралы әртүрлі пікір айтады. Қоғамдық қатынастардың пәні қоғамдық қатынастардың ерекшелігі мен дербестігін анықтайды. «Қоғамдық қарым-қатынас мәні және «қылмыс мәні» ұғымдарын бір-бірінен ажырата білу керек. Қоғамдық қатынастардың мәні қоғамдық қатынастар пайда болатын және бар барлық әлеуметтік құндылықтар болып табылады. Қылмыстың мәнін әр түрлі заңдық тұжырымдарға сәйкес анықтау әр түрлі болады. «Қылмыскердің қоғамдық қатынастарды бұзатын немесе бұзуға тырысатын қол сұғушылық объектісінің элементтері» деген пікір бізге неғұрлым түсінікті болып табылады.

Осылайша, қоғамдық қарым-қатынас құрылымының кез келген элементі қылмыс мәні болуы мүмкін. Қылмыстардағы айырмашылықтар біреулердің қол

сұғушылық затына ие емес, ал басқалары жоқ, атап айтқанда, затқа зиян келтірілмейді. Қоғамдық қатынастардың бұзылуы оның бір немесе бірнеше элементтеріне әсерін болжайды. Бірақ бұл оған зиян келтірілуі тиіс дегенді білдірмейді. Ұрлық жасаған қылмыскер әдетте ұрланған заттарға зиян келтірмейді. Адам өлтіру зат пен қол сұғу объектісіне зиян келтіруге әкеп соғады. Адам өлтірудің тікелей объектісі басқа адамның өмір сүру қауіпсіздігін қамтамасыз ететін қоғамдық қатынастар болып табылады. Осы қоғамдық қатынастардың субъектілері бір жағынан мемлекет, ал екінші жағынан қылмыс жасаған адамдар болып табылады. Кісі өлтіру объектісін құрайтын қоғамдық қатынастардың мәні адам өмірі болып табылады. Адамның өмірі биологиялық процесс ретінде, оның физикалық өмір сүруі ретінде белгілі бір қоғамдық қатынастар әрекет ететін дербес әлеуметтік құндылықты құрайды.

Өмірдің бұзылуы қоғамдық қатынастар құрылымының барлық басқа элементтерінің бұзылуына әкеп соғады. Адамның өмірі қоғамдық қатынастардың элементі ретінде қаралғанда, материалдық жағдайы мен физикалық жағдайына қарамастан, ол қорғалуға жатады, сондықтан әрбір өлім қылмыстық жауапкершілікке әкеп соқпайды. Өлім жазасына кесілген адамды ату немесе қажетті қорғаныс жағдайында қайтыс болу қоғамға қауіпті болып табылмайды. Қоғамдық қатынастардың сипатымен айқындалатын өзінің әлеуметтік жағдайына байланысты барлық аталған жағдайларда адамдар зиян шегеді, бірақ қылмыстық-құқықтық қорғау объектісі болып танылмайды.

Адам өмірі физиологиялық процесс болып табылады, оның жойылуы адам өлтіру белгісі. Сонымен қатар, адам өмірі қол сұғу объектісінің элементі - дербес қоғамдық қатынастардың мәні болып табылады. Сондықтан, адам өлтіру объектісін анықтау қызметі әрбір адамның өмір қауіпсіздігін қамтамасыз ету болып табылатын қоғамдық қатынастарды көрсетпестен мүмкін емес. Айтылғанның негізінде тікелей кісі өлтіру объектісін басқа адамның өмірін қамтамасыз ететін қоғамдық қатынастар «өмір қауіпсіздігі» деп анықтауға болады.

Өмірдің басталуын анықтау мәселесі үлкен дау туындатады. Әдебиетте өмірдің пайда болуының физиологиялық белгілеріне толық сәйкес келетін және сонымен бір мезгілде осы жағдайда тірі адамды өлтіру немесе ұрықты өлтіру (аборт) туралы мәселені заңды шешу үшін қолайлы болатын ұтымды шекара туралы бірыңғай пікір жоқ.

Кейбір авторлар, дәлірек айтқанда, Э.Ф.Побегайло, өмірдің бастапқы сәті ретінде физиологиялық босанудың басталуы деп есептейді. Біз М.Д. Шаргородскийдің балада өзіндік өмірдің басы ретінде тыныс алудың басталуы деп аталатын пікірімен келісемін [7, 161-162бб]. Егер баланы қасақана өлтіру босану кезінде орын алса, егер баланың денесінің бір бөлігі анасының құрсағынан тыс болса (мысалы, сыртқа шыққан басының көбеюі), оны өлтіру деп саралауға болады.

Биологиялық қызметті күштеп тоқтатуға келетін болсақ, кейде бала туғанға дейін, бұл жағдайларда денсаулыққа ауыр зиян келтіргені үшін жауапкершілік туындауы мүмкін. Адам өмірінің аяқталуы да өлім болып табылады. Медицинада өлімнің екі негізгі кезеңі бар:

- а) клиникалық өлім;
- б) биологиялық өлім.

Клиникалық өлім тыныс алудың және жүрек соғуының тоқтауымен сипатталады. Өте қысқа уақыт ішінде, ағзада алмасу процестері жалғасуда. Клиникалық өлім 5-7 минутқа созылады, содан кейін өлімнің қайтымсыз кезеңі - биологиялық өлім басталады. Бас миының қабығында, содан кейін мидың төменгі қабаттарында қайтымсыз бұзылулар пайда болады, содан кейін ағзаның өмірлік функцияларын қалпына келтіру мүмкін емес. Биологиялық өлім-өмірдің соңғы сәті. Соңғы уақытта трансплантация үшін адамның ағзалары мен тіндерін алудың таралуына байланысты кейбір авторлар биологиялық өлім сәті туралы пікірді қайта қарауды ұсынады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1.А.А.Смагулов.Ауырлататын мән-жайлары бар адам өлтіруді салалаудағы өзекті сұрақтар. Астана.2010.

2.Г.И.Баймурзин. Сравнительно-виктимологическая характеристика нераскрытых убийств по материалам Алматы. 2008.

3.ҚР Қылмыстық кодексі. 03.07.2014ж қабылданған., 18.06.2021ж өзгерістермен

4.О.Н.Тлепбергенов. Адам өлтіруді саралаудағы жауаптылықты ауырылататын мән-жайларды анықтаудың маңызы.Алматы.2016

5. В.И. Ткаченко. Убийство из корыстных побуждений. М.2010

6.А.Вершинин. Умышленное убийство при отягчающих обстоятельствах. М., 2009

7. М.Д. Шаргородский. Вопросы квалификации убийств.М.2013